

АЛЕКСАНДАР МАТКОВИЋ*

Факултет за европске правно-
политичке студије
Нови Сад

УДК 316.74:2-8(4)

Прегледни рад
Примљен: 01.07.2018
Одобрен: 20.07.2018
Страна: 137-151

НОВИ РЕЛИГИЈСКИ ПОКРЕТИ КАО АКТЕРИ ЕКСТРЕМИСТИЧКОГ ДЕЛОВАЊА У ЕВРОПИ

Сажетак: У раду је истражен положај нових религијских покрета (НРП) као могућих актера екстремистичког деловања на простору европског континента. Први део рада посвећен је општој анализи обележја екстремизма повезаног са деловањем НРП, уз разматрање најпознатијих случајева из праксе. У оквиру другог дела, проучене су активности Савета Европе, као и мере националног карактера намењене сузбијању штетног деловања наведених покрета. Унутар треће целине, извршена је оцена природе и реалних домета криминалних и аутодеструктивних активности припадника означених групација. Између осталог, закључено је да нови религијски покрети представљају чинилац са ограниченим потенцијалом за екстремистичко деловање већих размера. При томе је, као веома важна, истакнута потреба за критичким преиспитивањем стварних мотива сваког појединачног екстремистичког чина те врсте, будући да досадашње искуство показује како убедљива већина криминалних и других друштвено непожељних аката припадника НРП, заправо, није непосредније повезана са религијским уверењима њихових учинилаца, већ са коренито другачијим факторима (друштвенополитичким, економским, психосоцијалним и др).

Кључне речи: нови религијски покрети, верски екстремизам, тероризам, аутодеструкција, пропаганда, толеранција, Савет Европе

Уопште о екстремизму нових религијских покрета

Нови религијски покрети (у наставку: НРП) могу бити дефинисани као религијске или духовне групе које су (у датом облику) настале у савремено доба и које, у контексту конкретне друштвене заједнице у којој делују, представљају мањински и углавном слабије утицајан религијски чинилац.¹ При томе је важно имати у виду фактор различитог територијалног и културолошког распрострањања предметног верског учења, будући да поједини духовни концепти, иако „нови“ и мањински у једној средини, заправо могу представ-

* al.matkovic@gmail.com

¹ За појам НРП у литератури в: Lewis, Petersen, 2005; Richardson, 2004a; Ogloff, Pfeifer, 1992; Goldman, 2006; Sutcliffe, 2014; Đorđević, 1998; Božović, 2003.

љати традиционалне религијске системе из домена великих светских религија, услед чега је погрешно третирали их као нове религијске покрете.²

Како показује идеолошко-доктринарна димензија, али и практично искуство, највећи део нових религијских покрета нема за циљ вршење друштвено штетних активности (криминалних, аутодеструктивних и др). Ипак, последњих неколико деценија примећује се значајан пораст забринутости једног дела јавности поводом могућих опасности које потенцијално прете друштву услед деловања појединих НРП. У том погледу, на првом месту треба разграничити истинско, тј. реално постојеће штетно деловање НРП, са једне стране и оне наводе који немају утемељење у реалности, а који су обликовани под превасходним утицајем верске моралне панике³ и тзв. антикултне пропаганде, са друге.⁴ Сходно реченом, можемо разликовати: а) реални екстремизам; б) наводни (доказима непоткрепљен или доказано непостојећи) екстремизам НРП (уп: Olson-Raymer, 1990: 27-33; Lanning, 1989; Matković, 2016a). Остављајући по страни другу категорију, можемо се детаљније фокусирати на обележја истинског, тј. доказаног штетног деловања појединих мањинских верских групација. Како показују резултати досадашњих истраживања, примери екстремистичког деловања већих размера (криминалног и/или аутодеструктивног), у поређењу са осталим облицима потенцијално штетног деловања НРП, заправо су веома ретки. Штавише, говорећи о нарочито великим инцидентима повезаним са одређеним НРП (попут терористичких аката, масовних убиства, масовних самоубиства и др), у интернационалној криминалистичкој и судској пракси до сада је забележена свега неколицима таквих примера (уп: Matković, 2016a). Ипак, тежина последица проузрокованих поменутих инцидентима, заједно са великом пажњом јавности коју су они привукли, захтева да управо њима поклонимо највећу пажњу у оквиру овога проучавања. Отуда ће у наредним редовима бити извршени приказ и анализа најпознатијих и најдеструктивнијих екстремистичких аката повезаних са деловањем НРП.

Храм народа ученика Христових. Ова организација (енг. *The Peoples Temple of the Disciples of Christ*), познатија под скраћеним називом Храм народа, основана је 1955. од стране Џима Џонса (Jim Jones) у Индијанаполису. Поред верских елемената, њено синкретистичко учење укључивало је и различите компоменте нерелигијске природе (друштвено-политичке, економске и др). Будући да је суштина њеног деловања била усмерена управо ка таквим, нерелигијским и недуховним областима, те уважавајући остала обележја заједнице, односно њеног оснивача и лидера, Храм народа је могуће окарактерисати и као псеудорелигијску организацију.

² Најбољи примери за наведено јесу традиционалне вере далеког истока (будизам, хиндуизам), које се, иако потпадају под велике светске религије, у западној цивилизацији некада поистовећују са новим религијским покретима (нарочито са онима који у свој верски систем инкорпоришу неке од елемената поменутих традиционалних религија).

³ О моралној паници уопште у: Cohen, 2011; Tompson, 2003; Ben-Yehuda, Goode, 2009. О верској моралној паници у: Frankfurter, 2008; Richardson, Best, Bromley, 1991; La Fontaine, 1998; Nathan, Snedeker, 2001; Victor, 1993.

⁴ О антикултном покрету и деловању у: Jenkins, Maier-Katkin, 1992; Jenkins, 2004; Nathan, Snedeker, 2001; Mazza, 2002; Victor, 1993; Oliver, 2002; Reichert, Richardson, 2012, DeYoung, 1994.

18. новембра 1978. у Гвајани, у оквиру комуне неформално назване Џонстаун, спроведено је колективно самоубиство и масовно убијање припадника Храма. Чланови су извршили самоубиство испијањем течности која је садржала смешу цијанида и валијума; пре тога су, сходно упутству добијеном од вође, усмртили своју децу на исти начин. Један део припадника покушао је да побегне, али су многи од њих усмрћени ватреним оружјем од стране чувара комуне. Укупан број мртвих премашао је 900 особа. Описаном инциденту претходио је сплет фактора који су пресудно утицали на приказани трагичан исход. Још од времена његовог настанка, Храм народа био је изложен негативној пропаганди, што је и проузроковало пресељење великог дела чланства из Сједињених држава у нову комуно у Гвајани. У самој комуни владали су напети односи због недостатка хране и других ресурса, као и у услед честих болести и епидемија. Дисциплину су одржавали наоружани стражари. Непослушни чланови заједнице затварани су у кавезе и подвргавани електро-шоковима, а покушаји напуштања комуне неретко су резултирали дрогирањем бегунца у циљу спречавања новог бекства. Исповести бивших чланова који су успели да побегну додатно су угрозиле репутацију Храма народа. Коначно, због бројних притужби и високог ступња друштвене узнемирености поводом дешавања у Џонстауну, амерички конгресмен Лео Рајан (Leo Ryan) одлучио је да посети ту комуно. Иако је лидер Храма народа наредио да се, током Рајанове посете, атмосфера у заједници представи идеализовано, уз прикривање негативних појава, једао део чланова изразио је жељу да напусти Гвајану заједно са америчком делегацијом. Међутим, током припрема за повратак, ова група нападнута је од стране наоружане страже Храма, којом приликом је убијено петоро људи (међу њима и сам конгресмен, као и три новинара), а рањено једанаест. Већ наредног дана након инцидента, догодила се горе приказана убилачка и самоубилачка трагедија (Hall, 1987: 132 и д, 273-282; Reiterman, Jacobs, 1982: 457-488, 529-533, 565 и д; Layton, 1998: 113 и д, 130 и д; Matković, 2016a).

Лоза Давидијанаца. Групација Лоза Давидијанаца (енг. *Branch Davidians*) настала је 1955. године у САД-у, након шизме унутар верске заједнице Давидијанаца адвентиста седмога дана (која је проистекла из протестантске хришћанске цркве Адвентиста седмога дана). Лоза Давидијанаца нашла се у жижи пажње јавности након полицијске рације спроведене на ранчу заједнице Маунт Кармел у Тексасу 28. фебруара 1993. године. Рација је извршена због сумње да су припадници Лозе, под вођством њиховог тадашњег лидера Дејвида Кореша (David Koresh), кршили одредбе федералних прописа које се односе на ватрено оружје. Током полицијске акције, у оружаном обрачуну је убијено десеторо људи – шест припадника заједнице и четири полицијска службеника. Након инцидента, уследила је опсада поседа која је трајала 51 дан и која је окончана доношењем контроверзне одлуке о насилном избацивању Давидијанаца из њихових просторија уз помоћ сузавца. Кулминацију трагедије представљало је симултано избијање пожара на неколико места унутар ранча, што је довело до смрти 76 припадника Лозе. Узрок избијања пожара остао је до данас предмет контроверзи, будући да се, осим званичног става да је пожар представљао самоубилачки потез припадника Лозе, сусрећу и различити аргу-

менти у прилог теорији да је пожар проузрокован (случајно или намерно) од стране државних оружаних снага. Такође, одлука о предузимању описане завршне акције доживела је озбиљну критику у општој и стручној јавности, при чему су истицана мишљења да до трагедије не би ни дошло да су државни органи били тачно информисани о реалним својствима Лозе Давидијанаца и да су поступали примерено објективним околностима и независно од утицаја пропагатора антикултне моралне панике (Scruggs et al, 1993; Danforth, 2000; Wright, 1995: 269 и д; MacWilliams, 2005; Weitzman, 2013; Matković, 2016a).

Ред соларног храма. Ред соларног храма (енг. *Order of the Solar Temple*, фр. *Ordre du Temple Solaire*) је интернационално тајно друштво које је основано 1984. године у Женеви од стране Joseph Di Mambro-а и Luc Jouret-а. Локалне ложе успостављене су у Канади, Аустралији, Швајцарској, Мартинику и другим подручјима. Идеолошко-верска и обредна димензија Реда представља комбинацију елемената преузетих из хришћанства, *new age* филозофије, тзв. НЛО религија, као и из церемонијалне праксе слободног зидарства. Будући да су активности Реда веома мистификоване, не постоји консензус о његовом данашњем статусу, те се сусрећу и мишљења да је он и данас активан (Richardson, Bellanger, 2014: 37-39, 45 и д).

У временском распону 1994-1997. године преко 70 чланова Реда изгубило је живот у серији убиства и самоубиства. Прво познато убиство извршено је у октобру 1994. у месту Morin Heights (Квебек, Канада). Том приликом је дете једног од чланова, старо три месеца, убијено дрвеним коцем. Сматра се да је убиство наложио вођа Ди Мамбро, верујући да је у беби препознао библијског Антихриста, рођеног унутар Реда како би било онемогућено испуњење његове (лидерове) духовне мисије. Неколико дана касније, у насељима Cheiry и Salvan у Швајцарској, као и поново у Morin Heights у Канади, догодили су се инциденти у оквиру којих је петнаест припадника извршило самоубиство тровањем, тридесет особа убијено хицима из ватреног оружја, односно гушењем, док је додатних осам жртава настрадало услед других фактора. Изглед једне од просторија у којој су лешеве пронађени, церемонијална одећа и положај тела умрлих лица, као и остали елементи затечени на лицу места, сугерисали су постојање одређене ритуалне природе описаних убиства/ самоубиства. Нађена су и опроштајна писма појединих чланова у којима се наводи како они верују да ће њихова смрт представљати бекство од лицемерја и угњетавања овога света. Наредни велики инцидент забележен је током ноћи између 15. и 16. децембра 1995. године на простору планинског масива Vercors у Француској. Том приликом је живот изгубило шеснаест припадника Реда. Њихова тела, распоређена у звездасту формацију, пронађена су недељу дана касније. Како је утврђено, двоје од њих усмртило је преостале чланове ватреним оружјем, након чега су и сами себи одузели живот. 23. марта 1997. у месту Saint-Casimir у Квебеку, још пет припадника Реда извршило је самоубиство. Кућу у којој је колективни суицид извршен полиција је затекла у пламену, услед чега су пронађена тела била угљенисана. Троје деце тинејџерског узраста, чији су родитељи били међу мртвима затеченим у запаљеној кући, нађено је у близини куће живо, али под снажним дејством наркотика. Према доступним информацијама,

крајем 1990-их година забележен је још један, неуспели покушај колективног самоубиства преосталих чланова Реда. Као генерална правилност, уочено је да су се поменути инциденти догађали углавном у периодима равнодневице и солстиција, који су, по свему судећи, играли важну улогу у верском систему и церемонијалној пракси Реда. Осим тога, значајно је истаћи да су се међу припадницима Реда налазили и бројни имућни појединци, као и лица на утицајним друштвеним позицијама. Према записима које је запленила полиција у Квебеку, откривено је да су поједини чланови донирали изузетно високе суме новца (које су некада премашивале и милион канадских долара) лидеру групе Ди Мамброу (Introvigne, Mayer, 2002; Mayer, 1999; Introvigne, 1995; Lewis, Petersen, 2005, Matković, 2016a).

Ом Шинрикјо. Ом Шинрикјо (енг. *Aum Shinrikyo*) представља некадашњи назив данашње верске заједнице Алеф (енг. *Aleph*) из Јапана, која је у неколико земаља у свету званично проглашена за терористичку организацију. Заједница је основана 1984. године од стране харизматичног гуруа Шокоа Асахаре (Shoko Asahara) као школа јоге и медитације. Захтев за званично регистравање у форми верске организације одобрен јој је 1989. године (Lewis, Petersen, 2005: 162; Parachini, 2005: 12; Reader, 1996: 35-37; Shupe, 1998: 34). Асахара је за прилично кратко време успео да привуче велики број следбеника, као и да обезбеди значајна финансијска средства за организацију. Како се процењује, током 1995. године, на простору Јапана било је око 10000 припадника, док је број иностраних чланова био многоструко већи (Reader, 2000a: 8; Matković, 2016a: 178). Синкретички верско-идеолошки концепт Ом Шинрикјоа састојао се од елемената будизма, хиндуизма, хришћанства, таоизма и других верско-филозофских система (Reader, 1996: 15-18), уз паралелно инкорпорисање и других садржаја неповезаних са материјом духовности (примера ради: појединих научних концепата; савремених технолошких, али и научно-фантастичних садржаја; видовњаштва и других паранормалних феномена; теорија завере и др.) (Parachini, 2005: 11; Reader, 1996: 14-15 и д). Истовремено, организација је имала својства „култа судњег дана“, пропагирајући скори крај света и уништење читавог човечанства, изузев одабраних појединаца који се буду прикључили Ом Шинрикјоу (Reader, 1996: 18; Cronin, 2009: 23). Међутим, лидерство организације није се ограничило на наведене аспекте деловања, већ је показало и аспирације ка политичком ангажовању, поставивши себи као крајњи циљ стицање друштвенополитичке моћи и освајање политичке власти у Јапану. Иступајући у својству у политичке партије, Ом Шинрикјо је доживео крах на изборима 1990. године, што је умногоме утицало како на његову идеолошку модификацију, тако и на трансформацију и радикализацију програма деловања у пракси (укључујући и отпочињање терористичког дејствовања) (уп: Reader, 2000a: 126 и д; Gerteis, 2008: 5).

Прва позната ликвидација која се приписује Ом Шинрикјоу догодила се у фебруару 1989. године, којом приликом је убијен један члан који је, наводно, намеравао да напусти заједницу. Исте године је пријављен нестанак породице адвоката ангажованог у судском спору који је претио да доведе до банкротства Ом Шинрикјоа. Како је накнадно откривено, адвокатова породица такође је

ликвидирана од стране припадника означене групације (Reader, 1996: 37 и д; Reader, 2000b: 370 и д). Крајем 1993. припадници Ом Шинрикјоа су почели да производе сарин (једињење коришћено за израду хемијског оружја), а нешто доцније и VX гас (такође нервни агенс). Осим тога, намеравали су да илегално произведу хиљаду аутоматских пушака; но, на крају је само један примерак конструисан. Тестирајући делотворност произведеног сарина, на једном изолованом ранчу у западној Аустралији спровели су пробну употребу, што је довело до усмрћивања 29 оваца. Са друге стране, VX гас је употребљаван током децембра 1994. и јануара 1995 године, као средство за напад на три особе, од чега је једна преминула. У јануару 1994. догодило се убиство још једног припадника Ом Шинрикјоа, уз образложење да је поменуто лице намеравало да напусти заједницу. Члановима Ом Шинрикјоа се приписују и други злочини извршени у периоду пре терористичких аката из 1994-1995. године, попут: изнуђивања новца од клијената којима су пружане услуге, довођења у заблуду својих чланова, њиховог насилног задржавања, вршења притиска ради уплате донација и др (Danzig, Sageman et al, 2012: 9-18, 50-52 и д; Zurer, 1998: 7; Lifton, 2000: 11; Matković, 2016a: 179; Матковић, 2018: 113-114).

Најдеструктивнији екстремистички акт припадника Ом Шинрикјоа пре 1995. године (тј. пре терористичког напада у токијској подземној железници) представља тзв. Мацумото инцидент. У граду Мацумоту, у ноћи између 27. и 28. јуна 1994. испуштен је отровни гас на неколико локација. Поменуто хемијско оружје усмртило је осам, а повредило преко две стотине лица (Reader, 1996: 78-80; Danzig, Sageman et al, 2012: 18-29 и д). У фебруару 1995 године отет је, а потом и ликвидиран мушкарац- иначе брат одбегле чланице култа који је одбио да ода где се налази његова сестра (Danzig, Sageman et al, 2012: 47-49. и д). Ипак, врхунац екстремистичког деловања припадника Ом Шинрикјоа недвојбено представља терористички напад у токијском метроу од 20. марта 1995. године. У координираној акцији испуштања гаса сарина у пет возова токијске подземне железнице, усмрћено је 13 особа, 54 лица задобила су озбиљне повреде, док је још 980 особа претрпело одређене здравствене последице. Полиција је повезала Ом Шинрикјо са извршеним терористичким актом, након чега је спроведена симултана рација по њеним објектима широм Јапана (Danzig, Sageman et al, 2012: 29 и д, 35 и д; Reader, 1996: 86-87; Matković, 2016a: 180). Том приликом, пронађене су велике залихе експлозивних направа, хемијског и биолошког оружја, као и један војни хеликоптер. Такође, у објектима су откривене тамничке ћелије (у неким су се и даље налазили заточеници), лабораторије за производњу наркотика, као и сеф који је садржао новац и злато у вредности од више милиона америчких долара. Током акције је ухапшено преко 150 припадника, а нешто касније је ухапшен и сам Асахара (Reader, 1996: 87-88; Reader, 2000a: 196 и д; Matković, 2016a: 180). И поред полицијске репресије, до краја исте године забележено је још неколико покушаја екстремистичког деловања преосталих припадника организације (Matković, 2016a: 180-181; Матковић, 2018: 112-115).

Врата раја. Организација Врата раја (енг. *Heaven's Gate*) основана је 1974. године од стране Маршала Еплвајта (Marshall Applewhite) и Бони Нетлс

(Bonnie Nettles). Седиште организације налазило се у Сан Дијегу. Њен систем веровања био је синкретички и обухватао је елементе хришћанства, *new age* концепата, миленаризма и НЛЮ религије. Према поменутом систему, предвиђан је скори крај постојања планете Земље (у оном облику у каквом она тренутно егзистира). Људска, тела, према истом схватању, схватана су само као средство, „возило“, које је пружено људима у датом стадијуму развитка. Чланови Врата раја доживљавали су свет који их окружује као грешан. Истичући потребу за сталним напредовањем, у циљу преласка на „наредни ниво“, они су веровали да ће њихова будућа егзистенција, након пропасти планете Земље, бити настављена у другим деловима свемира. Описани систем веровања послужио је као инспирација масовног самоубиства које су чланови организације извршили 1997. Наиме, између 19-20. марта наведене године, вођа групе Еплвајт снимио је свој говор у коме је поручио да је самоубиство једини начин да се напусти планета Земља. Он је успео да увери своје следбенике да се иза комете Хејл Боп налази свемирска летелица која ће, након колективног самоубиства, пренети њихове душе на нови, надљудски ниво постојања (и то како у физичком, тако и у спиритуалном погледу). Зарад спровођења у дело наведене замисли, закупљена је вила у елитном насељу Ранчо Санта Фе, у којој су 26. марта 1997. пронађена мртва тела тридесет девет чланова Врата раја, укључујући и Еплвајта. Самоубиство је извршено испијањем мешавине фенобарбитурала, вотке и сока од јабуке, уз накнадно умотавање пластичних кеса преко главе зарад спречавања дисања. Мртви чланови су уредно лежали у својим креветима, обучени у идентичну одећу, прекривени љубичастом квадратном тканином, свако од њих држећи у руци одређену суму новца (нешто мање од шест америчких долара), потребних за „интерпланетарну путарину“. Процењено је да је колективни суицидни акт спроведен у три етапе, током три узастопна дана. Како се наводи, петнаест чланова умрло је 24. марта, још петнаест лица преминуло је наредног дана, а деветоро 26. марта. У мају исте године, два бивша члана Врата раја такође су покушала да одузму себи живот. Један од њих је у томе и успео, док је други, опоравивши се након првог покушаја, своју суицидалну намеру успешно реализовао у фебруару 1998. (Lewis, 2003; Zeller, Balch, 2014; Gale Robinson, 1997, Matković, 2016a).

Покрет за обнову десет Божијих заповести. Овај покрет (енг. *The Movement for the Restoration of the Ten Commandments of God*) основан је у Уганди крајем осамдесетих година прошлог века. Лидери организације били су: Joseph Kibweteere, Joseph Kasapurari, John Kamagara, Dominic Kataribabo i Credonia Mwerinde. Настао издвајањем из римокатоличке цркве, наведени покрет усвајао је хришћанску, католичку теолошку основу. Основне доктринарне поставке обухватале су проповедање учења Исуса Христа, као и прихватање десет Божијих заповести, уз истовремено веровање у скорашњи смак света, који је, према предвиђањима лидера групе, требао да се догоди 31. децембра 1999. године. Након што је означени датум протекао без прогнозираних последица, вође су као нови датум апокалипсе истакле 17. март исте године. Критичног дана, након што су се чланови Покрета окупили, у циљу молитве, у својој цркви у граду Канунгуу, избио је пожар у коме су изгорели како сам храм, тако и

свих 530 присутних лица. Поменути догађај је првобитно био окарактерисан од стране полиције као масовно самоубиство извршено од стране припадника „култа судњег дана“ (енг. *doomsday cult*). Међутим, напредком истраге је утврђено да је број мртвих чланова ове верске групе заправо много већи – укупан збир жртава уобичајено се процењује на 924 особе. Наиме, нови лешеве пронађени су и на другим локацијама повезаним са деловањем Покрета, при чему је утврђено да су те особе биле мртве недељама пре инцидента од 17. марта. Откривено је да је узрок њихове смрти било тровање, односно наношење убодних рана. Осим тога, истрага је показала да су, током пожара, прозори и врата у цркви били запечаћени даскама (како нико од присутних не би могао да напусти објект), као и да је само неколико дана пред трагедију један од вођа заједнице купио 50 литара сумпорне киселина (за коју се сматра да је могла бити употребљена приликом подметања пожара). Пошто вође групе нису идентификоване међу пронађеним жртвама пожара, полиција је почела да сумња да су они, заправо, исценирали своју смрт, те да се налазе у бекству. Сви наведени фактори, повезани са великим опадањем моћи и утицаја Покрета, са порастом револта његових припадника након изјаловљављања апокалиптичног пророчанства, као и са другим чиниоцима, довели су до преквалификације описаног трагичног догађаја из колективног самоубиства у случај масовног убиства организованог од стране лидера поменуте верске групе. Надлежни органи у Уганди окарактерисали су ову трагедију као „масовно убиство извршено од стране руководства групе у циљу финансијског просперирања“, односно као „безобзирно, добро испланирано масовно убиство које је извршила мрежа криминалаца под маском религиозних људи“ (Robinson, 2000; Mayer, 2001; Fisher, 2000; Matković, 2016a).

Активности Савета Европе и мере националног карактера намењене сузбијању штетног деловања нових религијских покрета

Питању негативног утицаја НРП на простору Европе до сада се приступало прилично обазриво. Свега неколико држава (пре свега, Француска и Луксембург) усвојило је специјализоване законе посвећене сузбијању штетног деловања тзв. деструктивних верских секти и култова (Richardson, 2004b; Robinson, 2004; Matković, 2016a: 94). Свакако најпознатији легислативни подухват јесте француски Закон бр. 2001-504 од 12. јуна 2001. године. Овај закон наишао је на енергичну критику како у научној и стручној јавности, тако и међу општом популацијом, будући да се њиме, према мишљењу његових опонената, угрожавају гарантоване верске слободе и права, односно врши верска дискриминација (Palmer, 2011; Richardson, 2004b; Matković, 2016b). Поред увођења нових прописа, одређени број европских земаља предузео је друге специјализоване мере на државном нивоу у циљу супротстављања штетном утицају једног дела НРП. То су, пре свега: Белгија, Аустрија, Швајцарска, Немачка и др. Неке од уочених мера јесу: формирање специјализованих тела по-

свећених праћењу, прикупљању информација и проучавању деловања НРП; финансирање из државног буџета појединих недржавних субјеката који се баве антикултним активизмом и сл. (Richardson, 2004b; Matković, 2016a: 108-112). За разлику од наведених законодавних и других мера, већина европских држава определила се за умеренији приступ, истичући примарну важност очувања верских слобода и права, те сматрајући неадекватним увођење специјализованих антикултних прописа (Richardson, 2004b; Matković, 2016a).

У погледу активности Савета Европе посвећених разматрању и оцени реалне природе друштвене опасности услед деловања НРП, Савет је, почевши од 1992. године, у више наврата заузео став поводом означених питања. То је учињено путем следећих докумената: Препоруке 1178 (1992) о сектама и новим религијским покретима, Препоруке 1412 (1999) о илегалним активностима секти, Документа бр. 12595 (2011) о заштити малолетника од утицаја секти и Извештаја бр. 13441 (2014) о заштити малолетника од експреса секти (Matković, 2016a: 67-76). Основна тенденција која се уочава у побројаним документима јесте јасно указивање на потребу очувања и унапређења гарантованих људских слобода и права, сходно садржини члана 9. Европске конвенције о људским правима. Истовремено, Савет је заузео становиште о непожељности предузимања легислативних и других репресивних мера на државном нивоу које би могле довести до повреде верских права и верске дискриминације. Ипак, у најновијим актима Савета Европе уочава се одређена трансформација поменутих ставова. Наиме, за разлику од садржине ранијих докумената Савета, унутар актуелног Документа бр. 13441 из 2014. године видљиво је како потенцирање могуће опасности од штетног деловања нових религијских покрета, тако и истицање потребе за предузимањем различитих мера државног карактера у циљу спречавања и сузбијања описане негативне појаве. Међутим, како указују расположиви подаци, у периоду који је непосредно претходио настанку поменутог Документа, нису регистровани инциденти већих размера (терористички акти, масовна убиства, колективна самоубиства и др) који би могли утицати на описани раскид са дотадашњом традицијом умереног и уздржаног приступа Савета проблематици нових религијских покрета. Услед реченог, основано је претпоставити како је поменута промена становишта могла настати као последица јачања оних фракција унутар Савета Европе које пружају подршку француској репресивној политици сузбијања претпостављеног штетног деловања НРП (Matković, 2016a: 76-77 и д).

Сходно свему наведеном, могуће је приметити како у већини држава Европе не постоји специјализовано законодавство посвећено сузбијању негативног утицаја НРП. То, по логици ствари, сведочи о непостојању суштинске потребе за таквим специјализованим реаговањем на државном нивоу. Исто се може констатовати и поводом предузимања других радикалнијих, нелегислативних мера државног карактера уперених према НРП. Све то може посредно указивати на одуство, односно недовољно висок степен друштвене опасности од деловања једног дела НРП (тзв. деструктивних верских секти и култова). На нивоу Савета Европе, такође је уочљив истоврстан, умерен став и обазрив приступ проблему. Ипак, треба задржати у свести описану модификацију стано-

вишта Савета, која је, након више од две деценије одмереног и уздржаног поступања, наговештена унутар актуелног Документа бр. 13441 из 2014. године.

Оцена природе екстремизма нових религијских покрета

На основу разматрања из претходних поглавља, могуће је извести оцену о реалној природи и о објективним дометима екстремизма нових религијских покрета на простору Европе. Како је већ истакнуто, код убедљиве већине поменутих покрета верска доктрина и обредна пракса не задиру у домен криминалног и аутодеструктивног деловања. Супротно наводима пропагираним у оквиру антикултне верске моралне панике, заправо се само код мањег дела НРП уочава одређени облик повезаности са противправним и другим друштвено штетним радњама. При томе, говорећи о најекстремнијим видовима таквог друштвено непожељног деловања (терористички акти, масовна убиства, колективна самоубиства и сл), проучени примери из праксе показују да су описани случајеви изузетно ретки на глобалном нивоу (уп: Robinson, 2010; Matković, 2016a). Када се истовремено има у виду да су готово сви поменути случајеви забележени ван простора Европе (са јединим изузетком у погледу дела активности припадника Реда соларног храма на простору Француске и Швајцарске), намеће се закључак да проблем екстремизма НРП у Европи свакако не представља један од примарних европских безбедносних изазова. До истог запажања може се посредно доћи и на основу укупне оцене легислативних и других мера државног карактера намењених сузбијању штетног деловања нових религијских покрета. Будући да већина европских земаља прилично обазриво приступа означеној материји, без пренаглашавања опасности која друштву може потенцијално претити услед деловања једног дела НРП, индиректно се може закључити да екстремизам таквих покрета у Европи углавном није препознат као високоризичан и фреквентан проблем чије решавање би захтевало предузимање радикалних државних мера. Досадашњи приступ Савета Европе наведеној проблематици у великој мери одговара ставовима заузетим на националном нивоу од стране већине европских држава. Ипак, последњих година се уочава изванредан пораст забринутости и одређена радикализација полазишта Савета у односу на нове религијске покрете, што, сходно релативној стагнацији екстремизма НРП на простору Европе, свакако не можемо приписати порасту реалне опасности од деловања поменутих групација.

Осим недовољне фреквентности најтежих екстремистичких аката НРП, као веома важан фактор треба истаћи и дискутабилност реалних верских мотива њиховог вршења. У склопу антикултног активизма упереног ка сузбијању штетног деловања НРП, уобичајено је безусловно истицање како припадници поменутих покрета врше екстремистичке акте у директној вези са својим верским увећењима, односно у складу са деструктивном религијском доктрином покрета коме припадају. Међутим, како показују приказани примери и друга досадашња истраживања (Matković, 2016a; Matković, 2016c), код већине глобално најпознатијих инцидената који се доводе у везу са НРП веома је упитно

да ли су религијски чиниоци заиста пресудно утицали на формирање и реализовање конкретне екстремистичке замисли. У томе смислу, насупротив претпостављеним верским мотивима, могуће је уочити читав низ других фактора који су могли довести (а како расположиви подаци указују, најчешће управо и јесу довели) до великих инцидената са трагичним исходом. Као карактеристични нерелигијски мотиви, нарочито се истичу они из домена друштвенополитичких, економских, психосоцијалних и др.

Штавише, ова релативизација верских компоненти односи се не само на конкретне екстремистичке чинове појединих НРП, већ и на саме екстремистичке НРП као такве. Анализирајући издвојене примере, код већине приказаних групација можемо уочити значајне особине које у великој мери доводе у питање њихову истинску религијску природу. Како се примећује, велики број њих показује општа обележја криминалних организација различитог профила; поједине заједнице веома наликују на политичке екстремистичко-терористичке организације (Ом Шинрикјо), неке се приближавају форми комуна базираних на утопијским друштвенополитичким концептима (Храм народа), неке потпадају под категорију тајних друштава (Ред соларног храма) - уопште узев, за већину можемо генерално рећи да поседују бројна обележја различитих нерелигијских удружења грађана. Услед свега наведеног, чини се оправданим значајан део поменутих групација окарактерисати као псеудорелигијске заједнице, са једне стране или као друштвене заједнице које су само једним делом верске по својој природи, са друге (уп. Матковић, 2018).

Ипак, иако најтежи типови екстремистичког деловања припадника НРП нису честа појава на простору Европе (као, уосталом, ни глобално), треба задржати у свести да одређени облици штетног активизма једног дела означене популације несумњиво постоје. Изражено терминологијом права, ради се о веома хетегореној категорији кривичних дела (и прекршаја) којима се погађају најразличитија правно заштићена добра. Полазећи од врсте заштитног објекта, у том погледу могу се, као карактеристичне, издвојити следеће категорије кривичних дела: против живота, здравља, телесног и полног интегритета, слобода и права човека; против имовине; против јавног реда и мира; кривична дела против опште сигурности и др. (Lanning, 1989; Olson-Raymer, 1990: 27-33; Matković, 2016a: 215-228). Но, као и код најтежих и глобално најпознатијих инцидената, и овде је веома важно уочити реалне разлоге и мотиве који стоје у позадини друштвено штетних активности извршаваних од припадника једног дела НРП. Тежња ка личном истицању и ка самоафирмацији, жеља за стицање друштвене моћи, за богаћење и прибављање економске користи уопште, политичка мотивација, испољавање личних незадовољстава, немогућност остваривања постављених индивидуалних циљева на легитиман начин, интерперсонални конфликти, својеврсна освета друштву за претрпљене неупехе, прикривање трагова или скретање тока полицијске истраге поводом других извршених кривичних дела - само су неки од мотива појединачних инцидената који се сусрећу у пракси, а који се, са више или мање основа, уобичајено повезују са генералним деловањем појединих нових религијских покрета (уп: Matković, 2016a). Када се све наведено има у виду, намеће се став да се претпостављена

верска компонента унутар екстремизма припадника НРП веома често мора ставити под знак питања.

Финални закључак

На основу целокупне анализе, може се закључити да нови религијски покрети у Европи представљају чинилац са ограниченим потенцијалом за екстремистичко деловање већих размера. При томе се, као веома важна, намеће потреба за критичким преиспитивањем стварних мотива сваког појединачног екстремистичког чина те врсте, будући да досадашње искуство показује како убедљива већина криминалних и других друштвено непожељних аката припадника НРП, заправо, није непосредније повезана са религијским уверењима њихових учинилаца, већ са коренито другачијим факторима (друштвенополитичким, економским, психосоцијалним и др). У сваком случају, значајно је истаћи да се, сходно актуелном чињеничном стању, ради о безбедносном изазову умереног домета, што је нужно имати у виду приликом процене ризика и формирања оптималних стратегија за супротстављање наведеној негативној појави у друштву.

Литература:

1. Ben-Yehuda, Nachman; Goode, Erich (2009): *Moral panics: the social construction of deviance* (second edition), Blackwell, Oxford.
2. Božović, Ratko (2003): „Sekte, kultovi i tolerancija prema njima”, *Teme*, 27(1), str. 119-131.
3. Cohen, Stanley (2011): *Folk Devils and Moral Panics* (third edition), Routledge, London & New York.
4. Cronin, Audrey Kurth (2009): *How Terrorism Ends: Understanding the Decline and Demise of Terrorist Campaigns*, Princeton University Press, Princeton.
5. Danforth, John (2000): *Interim Report to the Deputy Attorney General Concerning the 1993. Confrontation at the Mt. Carmel Complex, Waco, Texas* (<http://www.cesnur.org/testi/DanforthRpt.pdf>, 03.06.2018).
6. Danzig, Richard; Sageman, Marc et al. (2012): *Aum Shinrikyo: Insights Into How Terrorists Develop Biological and Chemical Weapons* (second edition), Center for a New American Security, Washington.
7. DeYoung, Mary (1994): One Face of the Devil: The Satanic Ritual Abuse Moral Crusade and the Law, *Behavioral Sciences and the Law*, 12(4), pp. 389-407.
8. Đorđević, Dragoljub (1998): *Proroci "nove istine": sekte i kultovi (šta treba da znamo o novim religioznim pokretima?)*, JUNIR: Društvo za zaštitu i unapređenje mentalnog zdravlja dece i omladine, Niš.
9. Fisher, Ian (2000): Uganda Survivor Tells of Questions When World Didn't End, *The New York Times*, 03.04.2000. (<http://www.nytimes.com/2000/04/03/world/uganda-survivor-tells-of-questions-when-world-didn-t-end.html>, 09.06.2018).
10. Frankfurter, David (2008): *Evil Incarnate: Rumors of Demonic Conspiracy and Satanic Abuse in History*, Princeton University Press, Princeton.

11. Gale Robinson, Wendy (1997): Heaven's Gate: the End, *Journal of Computer-Mediated Communication*, 3(3).
12. Gerteis, Christopher (2008): Religious Terrorism and Popular Culture- The Uses and Abuses of Aum Shinrikyō, *Journal of Religion & Society*, Vol. 10, pp. 1-6.
13. Goldman, Marion (2006): Cults, New Religions, and the Spiritual Landscape: A Review of Four Collections, *Journal of the Scientific Study of Religion*, 45(1)/2006, pp. 87–96.
14. Hall, John (1987): *Gone from the Promised Land: Jonestown in American Cultural History*, Transaction Publishers, New Brunswick.
15. Introvigne, Massimo (1995): Ordeal by Fire: The Tragedy of the Solar Temple, *Religion*, 25(3), pp. 267-283.
16. Introvigne, Massimo; Mayer, Jean-François (2002): Occult Masters and the Temple of Doom: The Fiery End of the Solar Temple, in: David G. Bromley; J. Gordon Melton (eds.), *Cults, Religion and Violence*, pp. 170 и д.
17. Jenkins, Philip; Maier-Katkin, Daniel (1992): Satanism: Myth and Reality in a Contemporary Moral Panic, *Crime, Law and Social Change*, 17(1), pp. 53-75.
18. Jenkins, Philip (2004): Satanism and Ritual Abuse, in: James R. Lewis (ed.), *The Oxford Handbook of New Religious Movements*, Oxford University Press, New York.
19. La Fontaine, Jean (1998): *Speak of the Devil: allegations of satanic abuse in Britain*, Cambridge University Press, Cambridge.
20. Lanning, Kenneth (1989): *Satanic, Occult, Ritualistic Crime: A Law Enforcement Perspective*, FBI Academy, Quantico.
21. Layton, Deborah (1998): *Seductive Poison*, Anchor Books, New York.
22. Lewis, James R. (2003): Legitimizing Suicide: Heaven's Gate and New Age Ideology, in: Christopher Partridge (ed.), *UFO Religions*, Routledge, London.
23. Lewis, James R; Petersen, Jesper Aagaard (2005): *Controversial New Religions*, Oxford University Press, Oxford.
24. Lifton, Robert (2000): *Destroying the World to Save It: Aum Shinrikyo, Apocalyptic Violence, and the New Global Terrorism*, Picador, London.
25. MacWilliams, Mark (2005): Symbolic Resistance to the Waco Tragedy on the Internet, *Nova Religio*, 8 (3), pp. 59–82.
26. Matković, Aleksandar (2016a): *Krivično-pravni aspekti okultnih ritualnih aktivnosti*, doktorska disertacija, Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu, Beograd.
27. Matković, Aleksandar (2016b): Francuski zakon br. 2001-504 od 12. juna 2001. kao izvor verske diskriminacije i društvene destabilizacije, *Glasnik Advokatske komore Vojvodine*, 5, str. 199-215.
28. Matković, Aleksandar (2016c): Krivična dela povezana sa okultizmom - pojam, pasivni subjekti i objekti radnje izvršenja, *Crimen*, 2, str. 207-222.
29. Матковић, Александар (2018): Граница између верског, политичког и других видова тероризма – пример организације Ом Шинрикјо, *Култура полиса*, 36, стр. 111-124.
30. Mayer, Jean-François (1999): Les Chevaliers de l'Apocalypse: L'Ordre du Temple Solaire et ses adeptes, in: Françoise Champion, Martine Cohen (eds.), *Sectes et démocratie*, Editions du Seuil, Paris, pp. 205-223.66
31. Mayer, Jean-François (2001): Field Notes: The Movement for the Restoration of the Ten Commandments of God, *Nova Religio*, 5(1), pp. 203-210.
32. Mazza, Michael (2002): Anti-Satanism is Bigotry, in: Tamara Roleff (ed.), *Satanism*, Greenhaven Press, San Diego, pp. 29-32.
33. Nathan, Debbie; Snedeker, Michael (2001): *Satan's Silence: Ritual Abuse and the Making of a Modern American Witch Hunt* (second edition), Authors Choice Press, Linkoln.

34. Ogloff, James; Pfeifer, Jeffrey (1992): Cults and the law: A discussion of the legality of alleged cult activities, *Behavioral Sciences & the Law*, 10(1), pp. 117–140.
35. Oliver, Sharma (2002): Claims of Satanic Ritual Abuse are Unsubstantiated, in: Tamara Roleff (ed.), *Satanism*, Greenhaven Press, San Diego, pp. 49-67.
36. Olson-Raymer, Gayle (1990): *Occult Crime: A Law Enforcement Primer*, State of California, Office of Criminal Justice Planning- Research Update Winter 1989-1990 (Vol 1, No 6).
37. Palmer, Susan J. (2011): *The New Heretics of France: Minority Religions, La République, and the Government - Sponsored "War On Sects"*, Oxford University University Press, New York.
38. Parachini, John (2005): Aum Shinrikyo, in: Brian. A Jackson; John C. Baker *et al*, *Aptitude for Destruction, Vol. 2: Case Studies of Organizational Learning in Five Terrorist Groups*, Rand Corporation, Santa Monica, pp. 11-37.
39. Reader, Ian (1996): *A Poisonous Cocktail?: Aum Shinrikyo's Path to Violence*, NIAS Press, Copenhagen.
40. Reader, Ian (2000a): *Religious Violence in Contemporary Japan: The Case of Aum Shinrikyō*, University of Hawaii Press, Honolulu.
41. Reader, Ian (2000b), Scholarship, Aum Shinrikyō, and Academic Integrity', *Nova Religio: The Journal of Alternative and Emergent Religions*, Vol. 3, No. 2, pp. 368-382.
42. Reichert, Jenny; Richardson, James T. (2012): Decline of Moral Panic: A Social Psychological and Socio-Legal Examination of the Current Status of Satanism, *Nova Religio: The Journal of Alternative and Emergent Religions*, 16(2), pp. 47-63.
43. Reiterman, Tim; Jacobs, John (1982): *Raven: The Untold Story of the Rev. Jim Jones and His People*, Dutton, Boston.
44. Richardson, James T; Best, Joel; Bromley, David G. (eds.) (1991): *The Satanism scare*, Aldine de Gruyter, New York.
45. Richardson, James (2004a): Legal Dimensions of New Religions, in: Lewis, James (ed.), *The Oxford Handbook of New Religious Movements*, Oxford University Press, New York, pp. 163-184.
46. Richardson, James (ed.) (2004b): *Regulating Religion: Case Studies from Around the Globe*, Springer Science + Business Media, New York.
47. Richardson, James; Bellanger, François (2014): *Legal Cases, New Religious Movements and Minority Faiths*, Ashgate Publishing, Farnham.
48. Robbins, Susan (2002): Social and Cultural Forces Were Partially Responsible for Satanic Panic, in: Tamara Roleff (ed.), *Satanism*, Greenhaven Press, San Diego, pp. 91-103.
49. Robinson, Bruce A. (2000): Movement for the Restoration of the Ten Commandments of God - A Christian doomsday cult in Uganda, *Religious Tolerance* (http://www.religioustolerance.org/dc_rest.htm, 09.06.2018).
50. Robinson, Bruce A. (2004): France: Attack on New Religious Movements, *Religious Tolerance* (http://www.religioustolerance.org/rt_franc1.htm, 05.06.2018).
51. Robinson, Bruce A. (2010): Satanic Ritual Abuse (SRA), *Religious Tolerance* (<http://www.religioustolerance.org/sra.htm>, 09.06.2018).
52. Scruggs, Richard *et al*. (1993): *Report to the Deputy Attorney General on the Events at Waco, Texas February 28 to April 19, 1993*, U.S. Department of Justice, Washington.
53. Shupe, Anson (1998): *Wolves Within the Fold: Religious Leadership and Abuses of Power*.
54. Sutcliffe, Steven (2014): New Age, world religions and elementary forms, in: Steven Sutcliffe, Ingvid Saelid Gilhus (eds.), *New Age Spirituality: Rethinking Religion* (second edition), Routledge, London, pp. 17-34.

55. Tompson, Kenet (2003): *Moralna panika*, Clio, Beograd.
56. Victor, Jeffrey S. (1993): *Satanic Panic: The Creation of a Contemporary Legend*. Open Court Press, Chicago.
57. Weitzman, Steven (2013): Religious Studies and the FBI: Adventures in Academic Interventionism, *Journal of the American Academy of Religion*, 81(4), pp. 959-995.
58. Wright, Stuart (1995): *Armageddon in Waco: Critical Perspectives on the Branch Davidian Conflict*, University of Chicago Press, Chicago.
59. Zeller, Benjamin E; Balch, Robert W. (2014): *Heaven's Gate: America's UFO Religion*, New York University Press, New York.
60. Zurer, Pamela (1998): Japanese cult used VX to slay member, *Chemical and Engineering News*, Vol. 76, No. 35, p. 7.

NEW RELIGIOUS MOVEMENTS AS PARTICIPANTS IN EXTREMIST ACTIONS IN EUROPE

Summary: In this paper the author examines the position of new religious movements (NRM) as a potential actors of extremist actions on the European continent. The first chapter is devoted to the general analysis of extremism associated with the NRM, together with the presentation of internationally most well known incidents. The second chapter contains analysis of the Council of Europe's activities, as well as of the national strategies designed to combat the harmful effects of these movements. The final part is dedicated to the evaluation of the true nature and real range of criminal and self-destructive activities carried out by members of those religious groups. Among other things, author concludes that new religious movements hold limited potential for extremist actions of larger proportions. At the same time, he emphasizes the need for critical review of the actual motives of each individual extremist act of this kind, since the previous experience shows that the majority of criminal and other socially undesirable acts of members of the NRM are, in fact, not directly connected with the religious beliefs of their perpetrators, but with fundamentally different factors (socio-political, economic, psychosocial, etc).

Key words: new religious movements, religious extremism, terrorism, autodestruction, propaganda, tolerance, Council of Europe